

Khoáng tháng 10 năm 1888, khi viên táng trú xá Hu là Etienne Richaud váa nhám chác toàn quyán ít lâu, dáp này triáu đình Viát-Nam mái thành lập mát ban đái đián gám cá ông Nguyán-Ván-Mái tháp tùng.

Ông Mái là ngá i váa đác thăng làm tá vá, sung hành táu, trác thuác binh bá tháng thá cá mát vián Hoàng-Háu-Táng. Phái đoàn có nhiám vá tá chác, liên lạc, đánh ngày đem vàng bác châu báu, cáa hiám vát lá, sang chúc máng quan tân toàn quyán Pháp tái Viát-Nam. Nhân tián, dáp này Hoàng-Thái-Háu Tá-Dá cũng gái hai viên ngác Nhá Ý làm quáa táng ngá i khách vián pháng.

Bên ni sông là kinh thành cáa vua Đáng-Khánh, bá bên kia có tòa táng trú xá, sá qua lái còn phái dùng đồ ngang cháng cháng điáu vái. Hôm áy cháng may lái gáp máa to, gió lán, các đáng phám chia làm máy chác thá đá long đình, lập danh sách, sáp xáp, kiám tra, canh gác, rái cát đát nhiám vá ngá i nào viác náy, cán thán che đáy đem xuáng thuyán, váy mà cháng may mái ngá i lát đát nhiáu viác cũng đã quên hai viên ngác nhá ý.

Đán tòa thì các quan chia nhau báng táng phám vào mà kiám kê thì không tháy hai tráp đáng ngác. Tráng đoàn Nguyán-Háu-Đá hái đi hái lái, các quan đáu sá hái bán chán lái ra đá lái cho Nguyán-Ván-Mái. Ông Mái bình tĩnh, mát mát áy cho hai ngá i tháa phái vá vián kiám tìm, ông nghĩ trong vián lá nào có ká dám ăn trám ngác, mát mát vào tòa tháa ráng:

“Hai tráp đáng ngác áy đá riêng mát long đình, đem xuáng mát long thuyán nhá, nhân vì máa gió nên cháa tái.”

Đình thán láy làm lo láng, biát là lái khai không thác, may sao, lát sau ngá i tháa phái báng ngác đán, các quan mái vui máng vào tiác, ráu tây mái đác khui ra, bái bàn mái cháy láng quáng, phong tác tuy khác biát, ngôn ngá lái bát đáng, cháng tháy nói á đó có vá thông ngôn nào làm viác hay không, nháng có hay không thì nhám nhá gì, gáp nhau đây, chá khách đáu hiáu vá trí cáa mình nên đã đái ngá thù tác nhau trong tinh thán “Pháp Viát đá huá” thác tháa tha thiát thoái mái.

Đây là mát sá viác nhá, nháng cũng gây nhiáu hái háp, giáa chán quan quyán vua chúa, sá xuát mát đáu nhá bán, cái tóc cái tái. Vá sau chính ông Nguyán-Ván-Mái có ká trong táp “Lô Giang Tiáu Sá.” còn láu truyán đán bây giờ. Ngày đó các quan hái, náu tìm không ra thì nói sao? Ông Mái trá lái: “Thì tôi nhán chìm mát con thuyán và đá cho máa gió.” Mái ngá i nghe váy ai náy trán mát kinh ngác trác máu toan, sáp đát to gan cáa đáng sá.

Nguyán-Ván-Mái (1858-1945) bút hiáu Tiáu-Cao, quê làng Niêm-Pháu, huyán Quáng-Đián, đáu phó báng hai lán (năm 1885 và 1889) sau đác cá làm quán giáo chuyên vá Hán văn song song vái cá Ngô-Đình-Khá làm quán giáo vá Pháp văn cùng tráng Khái-Đánh. Ngoài cuán Lô-Giang Tiáu Sá cá Mái còn là tác giá táp Viát-Nam Phong Sá cát nghĩa ránh mách 100 câu phong dao lách sá tá thái Háng-Báng. Đáng công danh thán tháng, sáng lán, cá lên tái chác án sát tánh Quáng-Nam và rái vá háu vái hàm táng-đác, tháng 90 tuái.

Viác quên ngác Nhá-Ý chá là mát sá kián hán háu, náu cháng phái quá giang, phái đoàn sá tránh đác nhiáu phián toái, lánh kánh và biát đầu nhá đó đã không sáy ra viác quên ngác. Tuy nhiên cháng phái vì lý do quên ngác mà ngá i ta mái rõ sá ích lái cáa viác xây cáu làm cáng.

30,6 mét có đ ng s t và hai l n đ ng dành riêng cho khách b hành cao kho ng 40 mét so v i m t n c sông, khánh thành ngày 26 tháng 2 năm 1902 b ng m t màn trình di n v i chuy n xe l a đ u tiên ch vua Thành-Thái, toàn quy n Paul Doumer, vua Mã-Lai, đ i di n Campuchia, Lào, Trung-Hoa...kh i hành t ga Hàng C Hà-N i sang Gia-Lâm r i v ...

C u Tr ng-Ti n có cái l i h n c u Long-Biên là chi u dài v a ph i, l i n m gi a đôi b dân c đ ong đúc, ch có 400 th c, nên khách b hành đ lo i nh các h c sinh, th y th , k buôn thúng bán b ng có th dùng c u làm ph ng ti n di chuy n t o nên m t c nh t ng nh n nh p t p n p sáng chi u làm nhi u ng i nh m i trong lòng, “đ đây s ng khói m nhân nh.”

Không ai tr i cái là nh ng cây c u dù hùng vĩ, dù đ n s , ngoài s ích l i thi t th c, nó cũng góp ph n làm tăng v đ p thiên nhiên, nh ch ng t có s hòa h p c a thiên nhiên và s ki n t o c a bàn tay con ng i. Các văn ngh sĩ, h n ai, đã nhìn th y rõ và h đ bi t là nh ng v đ p này, n u l i đ ng làm b i c nh s t ô đ m thêm cái lãng m n, cái tình t , nên th ...t c là cái giá tr n i tác ph m c a h . Ch ng bi t có đ ng v y không mà đ o n k lúc chia tay c a “Chàng tu i tr v n dòng hào ki t,” cùng “Khách má h ng,” bên c u trong tác ph m Chinh-Ph -Ngâm c a bà Đoàn-Th -Đi m mô t thì ai nghe, ai đ c ch m y câu cũng th y th t là “Nhi u n i chuân chuyên” v y đó!

Ngòi đ u c u n c trong nh l c

Đ ng bên c u c m c còn non

Đ a chàng lòng đ c đ c bu n

B khôn b ng ng a, th y khôn b ng thuy n

Đ n đây ta s mang ti ng là vô tình bi t m y vì nói t i Hu mà c k l v c u Tr ng-Ti n sao ch ng đ đ ng, nh c nh chi đ n sông H ng. Th t ng t ng coi, n u không có sông H ng thì làm gì có c u Tr ng-Ti n, thì Hu l y gì đ mà hãnh di n là Hu đ p, Hu th , là non xanh n c bi c nh tranh h a đ , đ h p đ n m i ng i t hàng dân gi t i các v tài t phong l u, t ng i đ a ph ng lúc nào cũng ăn nói nh nh đ n hàng du khách nhìn đầu đầu cũng mê m n tâm th n:

H c trò trong Qu ng ra thi,

Th y cô gái Hu chân đi không r i!

Sông H ng b t ngu n t núi T ng-Đ ng và núi Ch n-S n đ xu ng h p l i t ngã ba sông B ng-Lăng, quanh co tr c C -Thánh, núi Ng c-Tr n đ n ngã ba Long-H , c u Gia-H i, Bao-Vinh, Tri u-S n, Thanh-Ph c, b n Thái-D ng, thành Tr n-H i r i phóng ra c a Thu n-An t ng c ng kho ng 55 đ m.

Theo m t v r t có t cách đ nói v Hu là h c-gi Nguyên-H ng Nguy n-Cúc thì, ngày x a, không lâu l m đ c theo b sông H ng c cây hoang đ i còn nhi u, t đ ng n i hoang s , hay nh ng đám đ t v ng thoai tho i, l ng ch ng, m c lên m t loài hoa, h ng th m nhè nh g i là Dã-Cúc, sau này các nhà nho thích ch nghĩa đ t thêm tên Hán-Vi t Kh -Ý-Nhĩ.

T tr ng Chaigneau đ n tr ng Jeanne d’Arc và g n đó đ c theo sông H ng t ngã ba tòa Khâm xu ng đ n Đ p-Đá, hoa Th u-Đâu n thênh thang và cũng có ngày hoa r ng tràn đ y. H ng th m hoa Th u-Đâu không đ c đ u l m Ng i dân đ a ph ng cho là h i h c.

Có th vì nh ng mùi th m r i rác đ c đôi b hay trên nh ng v ng đ t thoai tho i l ng ch ng mà con sông đ c mang tên sông H ng. R t có th là nh v y. Nh ng ai là ng i đ t tên “Sông H ng” cho con sông có mùi h ng th m m ng y? Th t khó tr l i, và nguyên do mùi th m đó t đầu thì m i ng i gi i thích m t khác, ti n đây cũng xin ghi l i bài th “H ng Giang Hành.” Nói v ngu n g c danh t “sông Th m” c a c Vân-Bình Tôn-Th t-L ng (1887-1951) c m tác lúc c tòng s t i tòa Khâm-S Hu :

H ng Giang Hành.

C th m có gi ng Th ch X ng B ,
 Sanh hai ngu n t h u tr ch.
 Hoa th m d m n c, n c trong veo,
 H p thành “Sông Th m” ch y róc rách.
 Quanh co r ng h p dài muôn s i,
 Th m mát ru ng v n gh nh v i bãi.
 Êm đ m theo đ c t nh Th a Thiên
 Ch y v Thu n-An ra Đông H i.
 Vân-Bình Tôn-Th t-L ng.

N i dung H ng Giang Hành đ i ý, t hai bên b t n th ng ngu n sông H ng có m t loài th o đã tên là Th ch X ng B , m c n i khe đá chìm d i n c, toát ra h ng th m hòa tan khi n cho n c sông có mù th m nên g i là Sông H ng, n c sông H ng đ m mùi th m c a Th ch X ng B ch y róc rách th m mát ru ng v n gh nh bãi đ c theo t nh Th a Thiên v Thu n-An ra Đông-H i.

Tr i nghi v n, ai là ngu i đ t tên sông H ng thì đ n nay tôi cũng ch a tìm đ c tài li u ch c ch n đ trình b y n i đây, c mong quý v đ c g a, quý v cao niên n u bi t vui lòng ch b o đ tác gi và các b n tr đ c h c h i thêm thì th t là vinh đ ,h u ích cho vi c m mang ki n th c m c dù h n m t i n nghe có ngu i gi i thích, th y cũng h u lý, tên sông H ng nó đã thành hình t t qua s c m nh n và s d ng th ng nh t c a ngu i dân trong vùng r i lan r ng ra t i lúc đ c ch p nh n chính th c khi nào không hay. Cũng nh ta g i sông H ng vì n c mang phù sa m u h ng; Sông C u-Long vì có chín nhánh u n khúc vòng vèo nh chín con r ng tr c khi ra bi n.

Bây gi thì tôi ch a có c h i v Hu đ tr c nghi m i i nh ng tài li u quý báu v a đ c p đ n xung quanh cái tên g i c a sông H ng, nh ng tôi tin s gi i thích c a hai v Nguy n-Cúc và Tôn Th t L ng đ a ra đ u đúng và nay vi t đ n đây, thú th c, tôi ch đang b i h i nh t i kho ng th i gian cũ vì nh ng năm tr c 75 tôi đã đ n Hu nhi u i n và r t ti c là h i đó tôi đã không có nhi u th i gian đ i u tâm, suy nghĩ v chuy n này.

Nh ng ngày công tác trong m t đ n v quân đ i t ng tr b c a tôi đ ó ngu n ngu i, công vi c xong ít hôm i tr v đàng trong, đ r i khi h u s i v i vàng ghi tên v i phòng 4 s đoàn xin ch ng i trên máy bay C130 tr ra làm vi c vài b a và h có đ p t i Hu nh th , n i đ u tiên sau khi đáp xu ng sân bay Phú-Bài h i đó ph n nhi u là d ng chân h u tr m t m th i đ t trong Đ i- N i, r i t đó m i ra H ng-Đ i n, Qu ng-Tr b ng tr c thẳng bay trên phá Tam Giang ho c b ng đ ng b qua qu c l s 1

Khi t i Đ i-N i xen k nh ng b a c m x y v i th t heo h p th m ph c mùi v húng li u t ch thu đ c c a quân đ ch, tôi th ng r m y anh em ra ch Đông-Ba ngoà gi i (Gi i là gi i đ t tr ng dài dài đ c theo b sông và ngay tr c m t sông.) ăn c m th t heo lu c m m tôm chua, con nào con n y còn nguyên hình thù cong cong, đ nh trái t chín, i còn tr n nh ng s i ri ng thái nh , khi n ch a c m đũa đã nghe h ng v đ m đà, r i v a ăn v a th ng th c ti ng râm ran nh ong v t c a ngu i mua k bán, v a ngu i mùi bánh đa n ng th m l ng, t i v t t p trên sân Th -Mi u bên hàng C u Đ nh, cùng m y quân nhân n m h u tr m ng n ngang đây đó ba lô súng đ n và hàng trăm th quân c l nh k nh khác, khi thì đánh c , lúc bình x p xám tr ng, ch i domino cho gi t thì gi , th c s là gi t thì gi thôi ch không ph i t đ t ng vì:

Tôi n i đây- ch t n cùng,

D u là gi a ph v n đ u sông.
 Tr n-V n-L .

M t đêm tr i th t nóng, v a t hành quân v t i h u tr m, chúng tôi ki m đ c b bài t t om bèn quây qu n ch i đánh ch n còm đ thay đ i không khí. Đêm y m y chân bài khác thay phiên ù t om lèo r t vui, r t ph n kh i, mình thì c tr ra, r i l i còn bi u di n m t màn c i b b ng vì ch m i m i t i đ c m t ván thì l i x ng b ch đ nh ra th p h ng thành th thay vì l y ti n v còn ph i b ra thêm. Th y th m t ông g c B c K ng i ch u rìa, t i ch m h t ch , ch c cũng ng a ngáy chân tay , đ ngh c m h m y ván đ tôi đi t m cái x xui!

b bên đ u h i phía t c a Th Mi u có m t cái gi ng đá ong n c r t trong và mát, đ c bi t lúc nào n c cũng đ y, không c n th giây, c l y cái nón s t, l i đ ng ch thành gi ng b , cú xu ng múc cũng đ c, xung quanh gi ng nh ng b i chu i xanh um, tình c làm thành m t cái màn che th t ti n l i, ban ngày chúng tôi th ng t m đ r t tho i mái, kín đáo, t nhiên...nh ng ban đêm thì s r n r t ch ng m y an toàn. Nhi u ng i còn hù là, gi ng y x a kia đ các m , các o, các cung t n m n r a ráy s ch s tr c khi vô h u thiên t , bậy gi có nh ng đêm đang ng ch t nghe ti ng n c x i và ti ng c i khúc khích, xúc ph m t i có th b bóp c , ch t nhăn răng.

Nghe v y tôi không tin. Các b c qu c s c n nà, s ng trong hung l a, ăn tr ng m c tr n, sáng chi u đ c c m b ng n c r t, lúc nào cũng ngong ngóng ch ch vinh đ đ c nh t là tin vui: đ c v i vô đón nh n “long ch ng” c a thiên hoàng...Các b c qu c s c thiên h ng v i nh ng hàm răng đen r ng r c này đ u quây qu n t trong cung Khôn Thái ngay sau đi n Càn-Thành g n ch c a vua, r t xa Th -Mi u.

Nh ng m nhân luôn luôn khao khát mong đ i thi hành nhi m v nh th ph i c ng g n đ đ khi đ ng đ ng quý quan thái giám túc tr c, đ dàng s a so n đúng th t c “Lu t lâm h nh” r i công trên l ng ch y th ng t i đ t n m trên long sàng m i ti n. Khi m i vi c xong xuôi, viên thái giám tr vào, l i công ng i cung n v phòng.

Ngay lúc đó viên t ng thái giám cũng vào qu tr c long sàng ch l nh. Thái giám có năm b c t hàng t ph m tr xu ng. b bên T u h i x a, thái giám chia làm m i b c g i là th p th ng và đ m t l n các thái giám, dù đ c t phẳng cái c a n , ch ng còn tha thi t chi cái s đ i cũng đã n i gi n, n i lo n g i là “Th p th ng th .” S sách còn ghi.

T ng thái giám qu tr c long sàng yên l ng...N u vua nói “L u!” t ng thái giám s ghi rành m ch ngày tháng tên tu i ng i cung n vào m t cu n s đ đ i chi u tr ng h p sinh con cái sau này. (Theo tài li u c a Vũ-Đ c Sao-Bi n trong cu n Oan Khu t Q.)

N u vua nói “L u” v y t c là, dù ít dù nhi u cũng có đêm vua nói ng c l i đ i khái “Không c n l u.” Và khi vua nói không thì chuy n gì đã s y ra nh ? V i ng i ta vào làm gì nh ? Ch thêm b c!

H i đó ch a phát minh ra bao cao su. Mà v n đ k ho ch hóa gia đình thì cũng đâu thành...”v n đ ” đ i v i các b c vua chúa. (Các vua tri u Nguy n, tr vua T Đ c vô h u, ng i nào cũng nhi u con, vua Gia Long 31 con; vua Minh M ng 142 con; Thi u Tr 40; Đ ng khánh 9...) Quan tr ng là vi c gì đã s y ra và

chuy n s y ra có làm th t v ng, bu n lòng m nhân ch ng? Ch l m i ng i ta vào, làm ng i ta hí h ng đ i ch , r i đ ng i ta m ng h t, th t v ng, c m treo mèo nh n. Tâm s c a các nàng cung phi đã đ c giải b y khá đ y đ trong “Cung Oán Ngâm Khúc” c a Ôn Nh H u Nguy n Gia Thi u (1741-1798) nh ng ch ng th y tác gi đ c p t i đi m này.

M t khác nghĩ l n th n th y cũng t i, nh th các quan thái giám ph trách vi c “Kính s phòng” c a nhà vua th ng ph i làm vi c ca nh (Ban đêm) ho c ca ba (Cũng ban đêm, n a đêm v sáng) và v đ i Minh-M ng các v này nhi u ph n c c nh c h n so v i các đ ng nghi p tri u đ i khác vì nhà vua có khi cao h ng bi u di n “hoàn thành h o s ” t i sáu l n m t đêm! (Nh t đ l c giao sinh ngũ t .)

Đêm hôm đó tôi nh ng cho ng i b n c m giùm r i, không n l y l i chân bài, sau khi ra ng i ch u rìa m y ván, bèn nh m t chú lính tr ch ra b sông H ng, d c theo đ ng Tr n H ng Đ o ng ò:

Sông H ng g n sóng khuyh thành,
Đêm khuya m t chi c thuy n màn ng nghiêng.

Cũng nh c m h n, nón bài th , c m âm ph , k o mè x ng...ng ò trên sông H ng là m t nét đ c áo c a Hu . Là n i tò mò, là ni m ao c c a h u h t khách mây râu t ph ng xa đ n Hu . Không “đ n thân” m t chuy n lúc v bi t l y mô k chuy n làm quà. Câu chuy n có khi c n h c u, thêm m m mu i cho đ m đà h n th c t , cho “oai” h n th c t , m c đích làm ng ng n thềm thu ng quý thính gi ch a t ng đ t chân t i ch n th n kinh “Đêm tàn b n Ng .”

Th ng th ng ng ò là ph i có ca Hu .

Riêng tôi ng ò b a đó ch đ bi t, đ có c m giác căn b n v y thoi, ch hoàn c nh không bì đ c và không th c hi n đ c đúng cách nh các gi i tr , quy n quý, quan l i l m b c nhi u ti n nghĩa là c n thêm ca Hu , m t hình th c ngh thu t v i ca n , đàn đ ch xêh phách đ th ng th c nh ng gi ng ca, nh t là ca Nam nh : Nam C m, Nam Bình, Nam Ai đ y réo r t, n non, man mác...v i r u chè, ng m trắng, ngâm v nh...mà nghe nói thú ch i tao nhã đó r t th nh hành, nh t là vào th i cu i th k 19 ð đây, m c dù có th ca Hu đã xu t hi n t th i chúa Nguy n-Phúc-Chu (1691-1725) trên vùng đ t m i chi m c a Chiêm-Thành này.

Đ c Kh ng T vi t “Nh c gi thiên đ a chi hòa giã.” (Nh c là cái đi u hòa c a tr i đ t.) vì hoàn c nh không th th c hi n đ c s hòa h p âm nh c và thiên nhiên đ th ng th c m t chuy n cho đã, cho đúng đi u m t đêm ng ò k cũng ti c!

Su t đêm trên con ò nh c m xào l l ng gi a đôi b cùng v ch ng già ch ò, nh l i, tôi không c m th y mùi h ng c a dòng sông ph ng ph t đầu đây, gió mát cũng không, g n xa th p thoáng l m nh ng chi c thuy n nan bé tý teo bán chè, bán cháo cho khách ăn đêm v i ng n đèn trai leo lét...Có th mùi h ng đ c bi t y ch t a ra th ng ngu n sông H ng. Ch này đã thu c đ ng b ng, g n t i c a b , lòng sông r ng, thuy n ghe n m n p, ngay c đám c cây hoang dã không còn nhi u nên cũng ch ng có h ng th m nhè nh c a loài cúc d i và th t ch ng may cho tôi, l i n a, b y gi ch c cũng ch a t i mùa hoa th u đầu!

Sóng chòng chành và không khí oi b c làm tôi không ng đ c. Hai v ch ng ch ò cũng r i r m l c đ c hoài, cu i cùng th y tôi còn th c h m i ra ngoài khoang cho thoáng, u ng trà. Tôi chui ra qua c a tò vò, h i:

- M y gi ông bà m i đi ng ?
  - Ôi, già r i, th c ng ch p ch n có chi mô quan tr ng.
- Nghe ông già nói v y, tôi ch a bi t tr l i sao thì ông l i ti p:
- S m mai v ng khách ng cũng r a, khác chi!
  - V y c ð đ i thuy n t i ngày ch ng c n nhà c a sao?

Ông già cao gi ng, h i có v kiêu ng o:

- Có ch ! Con gái tôi nó bán gi i khát trên b kia, t i v gi nhà trông nom b n đ a cháu ngo i, còn tôi thì b a v b a không
- Ch c con r ông cũng ð đó?

Tôi ch t th y câu h i c a mình h i vô duyên, nh ng ông già ch ng đ ý, tr l i có v ng m ngùi:

- Tr c kia ð đó ch ð mô! Nh ng nó đi lính s ðoàn 1 đã ch t t m y năm r i!

Tôi b i r i, ch ng mu n nói gì thêm. Tôi ch a đ n nhà c a ông bà ch ò, không bi t ð đâu, nh ng t ng t ng cũng hình dung đ c đ i khái nh th nào. Đ t c y lên s i đá. Tr i hành c n l t m i năm...

V i quán n c c a ng i góa ph , v i chi c đồ nh trên sông H ng do c p v ch ng già lèo lái, v i s m t mát ng i tr c t gia đình, gia đình b y mi ng ăn, t ng lai ch ng có gì t i sáng, ph n kh i. Sau m t lúc im l ng, đ n l t bà ch đồ lên ti ng h i tôi:

- Ch c th y trong Nam m i ra?
- Th a quê tôi ngoài B c.

Th t l , m i l n t i Hu , có d p tôi l i mu n t gi i thi u tôi ng i đàng ngoài.

S th c đúng ng i đàng ngoài r i! Mà đàng ngoài, đàng trong thì cũng r a, cũng con H ng cháu L c có khác chi mô! Bây gi đàng ngoài đâu còn gi đ c quy n th ng th c rau mu ng lu c ch m t ng nh x a!

Rau mu ng r ng ru t nh cây tre nên còn gi là rau vô tâm, nhi u ch t s t, có th dùng làm d c th o. Tên khoa h c c a nó là Ipomoea Aquatica Nam B c đ u bi t, đ u dùng nh nh ng món ăn trong b a c m bình th ng: ăn s ng, sào, lu c, n u canh v...v...V y xin đi đ n k t lu n là ch có gì phân bi t B c Nam, nh ng tôi v n hay nói th vì đó là s th t và có l cũng mu n nh c nh cho phù h p v i hai câu th mà tôi r t thích

Yêu em anh c anh vô

K chuông nhà H m c phá Tam Giang.

Hai câu th trên l y ý t câu ca dao “Yêu em anh cũng mu n vô. S truông nhà H s phá Tam-Giang” trích trong bài th dài 88 câu c a T n-Đà nhan đ “Ch i Hu ” trong cu n T n-Đà V n Văn Toàn T p do S ng M i in l i Hoa-K . Ch EM đây tr vào x Hu , tác gi c n th n ghi chú nh th . Vâng! Ch EM trong hai câu th T n-Đà dùng đ ch c đô Hu thì mình ph i hi u theo ý c a tác gi . Nh ng v i câu ca dao, v i tinh th n bình dân, m c m c, ch t phác...tôi nghĩ nó ch ng mang cùng nghĩa nh v y. Nó bi u ch ng cho m t ng i n , nó là “Em ng i bên c a mình em” (Th NPL), nó là Công T ng Tôn N đàng nhìn n ng hàng cau v...v...

L n này th y câu tr l i ch a rõ, có th b nghi là ng i anh em phía bên kia, h i đó là sau mùa hè đ l a 1972 bom đ n v n còn mù tr i, nên tôi ti p:

- Th a ông bà, tôi ng i B c, nh ng di c vào Nam t 1954 và đúng v y, tôi S ài-Gòn m i ra m y hôm nay.

Bà già rót thêm n c cho tôi r i nói m t h i đ y thân tình.:

- Mà th y đã vãng c nh chùa Linh-M ch a? Ai ra đây cũng nên t i, tr c là l ph t sau là c u duyên n v ng b n. Linh-M thiêng l m!

V i gi ng Hu tr m b ng đ u dằng nghe êm đ m quy n r , d i ánh sáng l m , bà ch đồ tr c ngũ tu n, trông m nh kh nh, quý phái, m đ o, không có v là ng i lao đ ng “ngi p đ ”. Có th bi t đầu tr c đây bà ch ng là m t n sinh Đ ng-Khánh, “ngày ngày đi h c, chi u chi u đi ch i.” Và hi n th i trong căn c c b c nh a, cũng nh trên s gia đình v i m c son, ch ký ch ng th c c a ph ng xã đàng hoàng. Tên tu i bà bi t đầu ch ng là Công-T ng Tôn N v...v..

Làm cho vô tình ai th y s đ i dâu b s h i ng c nhiên gi a quá kh và hiên t i, ti c thay cũng ch vì th i cu c, v t đ i sao đ i...tôi nh th c t nh, ch t khám phá r ng, thì ra có th còn nhi u s vi c âm th m c đô mình v n ch a hay, tôi nh đ n hai câu th c a L ng Quân, nghĩ b ng giá đ c bà đ c lên cho nghe ch c cũng đúng, cũng vui:

Ng m coi l u các n ng m a,

Sông H ng núi Ng đ ch a, l c đ u.

Tôi và có l r t nhi u ng i thích nghe gi ng Hu nh nh , bình th n, đ u đ u...đ u s c, đ u ngã thì xu ng th p, đ u huy n thì lên cao, kho ng cách cao th p này nh c sĩ Ph m Duy gi i là âm v c. Tôi đáp, c b t tr c gi ng Hu , nh ng không thành công:

- Duyên n mô ch , v con đùm đ r i m i!

Bà già không ch u:

- Th y nói chi l r a, c c u xin đầu th a, các c nói tu nhân tích đ c...

Sáng hôm sau tr d y tôi thuê xe ôm v ng chùa Linh-M .

Chùa Linh-M thu c làng An-Ninh, m t ki n trúc lâu đ i nh t Hu , theo sách “Ô Châu C n L c”, tho t tiên t năm 1553 v tr c ch là m t th o am. V i câu chuy n Bà Già M c Áo Đ , r t thiêng bi n lên tr i, đ c dân đ a ph ng v sau k cho chúa Nguy n Hoàng nghe khi qua đây năm Tân S u (1601) k t qu là ngài đã cho xây chùa. M i đ u chùa có tên Thiên-M (hay th c ra là Thiêng M) r i v sau năm 1850 s ph m hứ v i tr i (Thiên) nên vua T Đ c đ i là Linh-M . Tuy nhiên nay v n còn nhi u ng i g i là Thiên-M . Chùa Thiên M t a l c trên b sông H ng. L i sông H ng! Khúc sông này th t r ng, xa xa b đ i di n là gò Th -C ng, cây xanh bao ph , khói t a êm đ m, t o nên c nh bên ni bên n h u tình.

Gió đ a cành trúc la đà,

H i chuông Thiên-M canh gà Th -X ng.

Ngoài chùa có m t cái tháp hình bát giác cao h n 21 m đ t tên là tháp Phúc-Duyên g m b y t ng, m i t ng đ u th m t đ c ph t. Chùa Linh-M đ c k đ ng hàng th 14 trong 20 th ng c nh c a c Đô Hu v i bài th ca t ng c a vua Thi u-Tr (1841-1847) đ l i trong cu n “Ng Ch Thi T p” nguyên văn nh sau:

Thiên-M Chung Thanh.

Cao c ng c sát tr n t n xuyên
Nguy t đ ng th ng viên t i thiên
Bách bát h ng thanh tiêu bách k t
Tam thiên th g i i nh tam duyên
Tăng ho ng ng nh t u minh c m
Liêu l ng đ n tiêu đ o v huy n
Ph t tích thánh công thù h i vũ
Thi n nhân tăng qu ph cai diên.

Xin m n phép tóm s đ i ý: Chùa trên đ i cao tr c sông, th t ng Ph t ph ng phi phúc h u, hãy t ng kính, l n tru i, đánh chuông đ th c t nh đ t n c, mang nhân lành qu t t kh p cõi b .

Ý nghĩa bài th đ y tình bác ái, nhân đ o h ng th ng, bao dung, rõ ràng là kh u khí c a b c thiên t . Ch c ch n th nào “Thiên M Chung Thanh” hàng ngày cũng là nh ng âm vang h u ích nh c nh , t o nhân qu t t lành cho, không nh ng c dân k c n mà còn ngân nga n h ng kh p cõi b .

Tôi hy v ng có ngày tái ng Hu đ ngó l i c u Tr ng-Ti n “Sáu vài m i hai nh p” ; Đ đ i thăm l ng t m lòng vòng, nh ng n i mà ngày y ch a đ c t i vì thi u an ninh, nh ng n i mà Ph m Qu nh h t s c ng i ca: “Không bi t l i gì mà t đ c cái c m giác l , êm đ m, o não, nó chìm đ m khách du quan trong cái c nh t ch m ch u s u này.”

Vã cũng là đ làm m t chuy n đò đ c, ng c dòng H ng Giang, h ng lên th ng ngu n c g ng nh n bi t cái h ng th m thoang tho ng c a n c sông, đ nghe xao xuy n âm vang Thiên M chung thanh...và còn th t nhi u đ i u khác n a mà tôi ch a có đ p.

Ng m coi l u các n ng m a,

Sông H ng núi Ng đ ch a? L c đ u.

Th m thoát v y mà cũng m y ch c năm. Núi sông ngăn cách.Ông bà già ch đò cho tôi tá túc m t đêm ch c đã ra ng i thiên c . M y “chi n h u” t t p đánh ch n đêm nào gi a sân Th -Mi u, ng i còn, k m t, phiêu b t b n ph ng, bi t vô âm tín. Mai sau, n u h u duyên có c h i tr v ...lúc ng p ng ng b c chân vô Đ i-N i, đ i tàng ph ng vĩ đ i, ch c ch ng ai là c nh nhân đón ch , ch ng ai th th nh nh bên tai: “Ồi chu choa! Lâu quá h ?”

Tôi Ra X Hu

Tác Giả: Nguy n Phú Long

Chúa Nhật, 19 Tháng 12 Năm 2010 15:54

Bây giờ tôi đang thôi, mà nghe đã nghe m ngủi ch nh nh hai câu thơ của Chu-M nh-Trinh:

T ch m ch tiên tri u cung ngo i mi u,
Đ quyên đ đ n nguy t âm âm.

Nh n Tin.

Sau khi bài tùy bút này đã ph b n.

Tôi nh n đ c b c th ng n ngày August 14-08:

“Tôi là NHCP ch biên t p san Nghiên c u Hu ,

Hu . Tôi v a đ c xong “Tôi ra x Hu .” r t thích thú

và c m đ ng. R t mu n liên l c v i tác gi .

N u đ c xin cho đ a chi...”

Tôi (NPL) đã phúc đáp ngay hai n v i đ a ch .

luongquan1@yahoo.com nh ng không th y h i âm.

Cám n và c mong đ c liên l c v i anh. NPL.